

Тимур ЛОСКУТОВ,
доцент кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Нормами Кримінального процесуального кодексу України, що набув чинності 20 листопада 2012 р., встановлено, що одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Виконання цього завдання неможливо уявити без здійснення обвинувальної діяльності, підвищенню ефективності якої може сприяти правильне розуміння функцій обвинувачення у кримінальному процесі. Тому на сьогодні дослідження функцій обвинувачення є актуальним питанням.

Обвинувачення досліджувалося у працях С. Альперта, Д. Борзих, О. Василюєвої, О. Волинської, А. Гуляєва, І. Дикарьова, В. Зеленецького, Ю. Козюбенка, О. Ларіна, О. Левендаренка, Л. Лобойка, Р. Мазюка, Н. Малярчука, С. Меркулова, С. Прилуцького, І. Рогатюка, О. Соловйова, М. Строговича, М. Чельцова, О. Чепурного, Н. Щегель та інших. Вчені-процесуалісти досліджували лише окремі питання здійснення обвинувачення, не звертаючи увагу на функції останнього в кримінальному процесі.

Функціональне призначення обвинувачення у кримінальному процесі дістає вияв через виконання таких функцій:

1. Забезпечення реалізації генеральної функції кримінального процесу.

Усі органи, які ведуть процес, покликані вести боротьбу зі злочинністю з метою її ліквідації. Зазначене обумовлює загальне призначення всіх органів, що ведуть процес, єдину спрямованість їх спільної діяльності, тобто процесуальну функцію. Зміст такої функції характеризується найбільшим обсягом діяльності, тому її називають генеральною функцією процесу¹.

¹ Див.: Зеленецький В.С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе. – Харьков: Вища школа, 1979. – С. 57.

Генеральна функція у сфері кримінального судочинства трансформується у різноманітні кримінальні процесуальні функції органів кримінального судочинства. Діяльність останніх становить собою сукупність різнорівневих напрямів дій, які є векторно однаковими. Як представники державного органу оперативні підрозділи, слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор виконують державну функцію розслідування кримінальних правопорушень, яка випливає із загальносоціального завдання – боротьби зі злочинністю. Державна функція розслідування кримінальних правопорушень є формою реалізації правової охоронної функції, що обумовлена змістом загальних нормативно-правових актів держави (Конституція України, закони України від 20 грудня 1990 р. «Про міліцію», від 25 березня 1992 р. «Про Службу безпеки України», від 5 листопада 1991 р. «Про прокуратуру»). Як суб'єкти кримінального процесу слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор здійснюють кримінальну процесуальну функцію обвинувачення.

В. Зеленецький зазначав, що боротьба зі злочинністю допускає здійснення слідчим специфічної діяльності, що пов'язана із кримінальним переслідуванням (обвинуваченням) осіб, які вчинили злочин¹. Обвинувачення, що здійснюється суб'єктами кримінального провадження, забезпечує реалізацію генеральної функції боротьби зі злочинністю. Оперативні підрозділи, слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор здійснюють обвинувачення з метою встановлення причетності винної особи до вчинення кримінального правопорушення. Притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності впливає на рівень злочинності у бік її зменшення.

Отже, обвинувачення є кримінальним процесуальним засобом здійснення державної генеральної функції боротьби зі злочинністю.

Держава через здійснення обвинувачення виконує своє функціональне призначення. При цьому притягнення до кримінальної відповідальності невинуватого заподіює суспільству і державі не менше шкоди, ніж нерозкритий злочин².

2. Проміжна констатація наявності кримінально-правового відношення між державою і особою, яка вчинила злочин (кримінальне правопорушення).

Боротьба зі злочинністю передбачає встановлення кримінально-правових відносин між державою і особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Держава повноважна не тільки встановлювати підстави кримінальної відповідальності і безпосередньо її реалізовувати, а й здійснювати діяльність з обґрунтування необхідності і можливості такої реалізації у кожному випадку вчинення злочину³.

¹ Див.: Зеленецький В.С. Вказ. праця.

² Див.: Дикарев И.С. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина в структуре публичного уголовного преследования // Правоведение. – 2006. – № 3. – С. 114.

³ Див.: Васильева Е.Г. Правовые и теоретические проблемы прекращения уголовного преследования и производства по уголовному делу. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2006. – С. 14.

Передумовою функціонування кримінального процесу є кримінальний закон. Порушення його приписів призводить до настання кримінальної відповідальності. С. Альперт стверджував, що питання про кримінальну відповідальність тісно пов'язане з питанням про кримінально-правове відношення. Кримінальне право регулює відносини між злочинцем і державою у зв'язку із фактом вчинення злочину. Такі відносини є кримінально-правовими і виникають у момент вчинення злочину¹.

Виникнення кримінально-правових відносин не залежить від здійснення кримінального процесу. Останній для реалізації норм кримінального закону є допоміжним (забезпечувальним) чинником. Під час здійснення кримінальної процесуальної функції обвинувачення суб'єкти кримінального провадження встановлюють і доказують кримінально-правове відношення. Результат ефективного здійснення обвинувачення – це публічне (офіційне) підтвердження кримінально-правового відношення між державою і особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Констатація зазначеного кримінально-правового відношення не є миттєвим процесом. М. Городецька має рацію, коли пише, що слідчий картину злочину, яка на початку провадження є «чистою дошкою», вимальовує по часточках, збираючи докази, виконуючи пізнавальну діяльність². Після встановлення події злочину (кримінального правопорушення) та особи, щодо якої є припущення про її винуватість, суб'єкти кримінального провадження збирають обвинувальні докази. Виконуючи обвинувальну діяльність, оперативні підрозділи, слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор здійснюють зіставлення ознак конкретного складу кримінального правопорушення з діяльністю певної особи. Встановлення відповідності між ними означає підтвердження існування вищезазначеного кримінально-правового відношення.

Непідтвердження суб'єктами кримінального процесу відповідності між ознаками конкретного злочину (кримінального правопорушення) і діяльністю особи засвідчує відсутність кримінально-правового відношення між державою і особою, щодо якої мало місце припущення про її винуватість. У такому разі органи кримінального провадження відмовляються від подальшого здійснення обвинувачення зазначеної особи та повертаються до встановлення іншої особи.

Здійснення обвинувачення через засвідчення кримінально-правового відношення між державою і злочинцем (правопорушником) забезпечує можливість реалізації кримінальної відповідальності за вчинене кримінально

¹ Див.: Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе. – Харьков: Городская типография № 16 обласного управления по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, 1974. – С. 19.

² Див.: Городецька М.С. Реформування кримінально-процесуального законодавства щодо функціонального призначення слідчого / Матеріали «круглого столу» «Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства» (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 25 травня 2007 р.). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. – С. 43.

каране діяння. Тому не можна не погодитись з авторами, які зазначають, що кримінальна відповідальність і кримінальне переслідування (обвинувачення) співвідносяться як мета і засіб¹.

3. *Визначення пізнавального напрямку кримінальної процесуальної діяльності органів досудового розслідування.*

Ця функція обвинувачення тісно пов'язана з попередньою. Констатація наявності кримінально-правового відношення між державою і особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, здійснюється органами досудового розслідування шляхом прийняття за результатами пізнавальної діяльності рішень, у яких здійснюється кваліфікація суспільно небезпечного діяння (про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину; про повідомлення про підозру, про складання обвинувального акта).

Здійснюючи пізнавальну кримінальну процесуальну функцію, органи досудового розслідування встановлюють подію кримінального правопорушення, а потім й особу, щодо якої буде здійснюватись обвинувачення. Якщо у результаті кримінального процесуального пізнання особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, не буде встановлена, то функція обвинувачення не буде реалізована. У такому випадку органи розслідування змушені повернутися до виконання пізнавальної кримінальної процесуальної функції.

Обвинувачення – це специфічна персоніфікована процесуальна діяльність, під час здійснення якої суб'єкти кримінального провадження викривають особу у вчиненні кримінального правопорушення. Характер діяльності з викриття визначається способами її здійснення. Для встановлення причетності винної особи до вчинення кримінального правопорушення органи розслідування виконують різні слідчі (розшукові) дії, передбачені кримінальним процесуальним законом. Результатом здійснення таких дій є докази.

Здобути органами розслідування обвинувальні фактичні дані констатують причинний зв'язок між подією кримінального правопорушення і конкретною особою. Підтвердження вини особи дістає вияв у обвинувальних рішеннях органів досудового розслідування, прокурора. Якщо останні дійдуть висновку, що особа, щодо якої здійснюється обвинувачення, не причетна до вчинення кримінального правопорушення, то прокурор (процесуальний керівник) виносить постанову про закриття кримінального провадження щодо особи (підозрюваного). Така постанова свідчить про відмову органів розслідування, прокурора від подальшого обвинувачення, здійснюваного щодо конкретної особи. В. Зеленецький слушно зазначає, що стан інформаційної рівноваги може і повинен змінюватись у 2 напрямках: повне встановлення винуватості конкретної особи в пред'явленому їй обвинуваченні або повне її спростування².

¹ Див.: Козюбенко Ю.В. Уголовное преследование: деятельность по реализации норм права или одна из форм этой деятельности // Правоведение. – 2005. – № 3. – С. 110.

² Див.: Зеленецький В.С. Вказ. праця. – С. 80.

4. Забезпечення виховного і запобіжного впливу держави на суспільство.

В. Зеленецький правильно наголошує, що факт порушення будь-якого обвинувачення проти конкретної особи вже здійснює і виховний, і запобіжний вплив¹. Такий вплив здійснюється на окремих учасників кримінального процесу і на членів суспільства взагалі. Спрямованість процесуальної діяльності на викриття винної особи у вчиненні кримінального правопорушення сприяє зникненню спонукання у цієї особи до неправомірної поведінки. Бажання особи вчинити кримінальне правопорушення блокується її свідомістю, у якій збереглася уява про здійснення обвинувачення, що призвело до покарання правопорушника (злочинця). Страх особи перед кримінальною відповідальністю, що є результатом обвинувачення, змінює майбутнє ставлення особи до порушення кримінального закону.

Викриття суб'єктами кримінального провадження винної особи виховує громадян, які безпосередньо не причетні до обвинувачення. Це відбувається шляхом спостереження громадянами за процесуальною діяльністю органів судочинства. Вони здійснюють слідчі (розшукові) дії для здобуття обвинувальних доказів, що встановлюють причетність винної особи до вчинення кримінального правопорушення. Доведення винності особи обумовлює обов'язок цієї особи зазнати державно-правових репресій. Здійснення останніх не може не викликати відповідної реакції навіть у осіб, не причетних до вчинення кримінального правопорушення.

Уявлення громадян про можливість настання кримінальної відповідальності за вчинення злочинного діяння визначають характер майбутньої поведінки останніх. Слушно зазначав теоретик права С. Алексеев, що головною функцією правової відповідальності є штрафна, каральна функція. Вона спрямована на запобігання (превенцію) можливості вчинення нових правопорушень. Застосування заходів державно-примусового впливу до особи «налаштовує» її проти нових правопорушень (окрема превенція). Крім того, можливість застосування заходів державно-примусового впливу сприяє виробленню у осіб мотивів до неухильного дотримання юридичних норм (загальна превенція)².

Виховальний і запобіжний вплив обвинувачення є поступовим. Кожний наступний етап здійснення обвинувачення наближає громадян до констатування реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення. Реалізація цього принципу кримінального права сприяє майбутній правомірній поведінці громадян.

Отже, обвинувачення шляхом встановлення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, забезпечує виховний і запобіжний вплив держави на всіх членів суспільства.

---

¹ Див.: *Зеленецький В.С.* Вказ. праця. – С. 48.

² Див.: *Алексеев С.С.* Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. – М.: Юридическая литература, 1966. – С. 151.

5. Забезпечення руху кримінального процесу.

Обов'язковою частиною кримінального процесу є обвинувачення. Важко уявити кримінальний процес без обвинувачення (кримінального переслідування), що здійснюється для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Слушно наголошував М. Строгович, що кримінальний процес ведеться заради того, щоб встановити особу, яка вчинила злочин, визначити її вину і піддати її покаранню. Тому без кримінального переслідування кримінальний процес є неможливим, безцільовим, безпредметним¹.

Обвинувачення – це той механізм, який приводить у дію всю машину кримінального судочинства².

Обвинувачення є рушійною силою кримінального процесу. Всі процесуальні функції породжуються обвинуваченням, що впливає на правовідносини, які виникають, розвиваються і припиняються у межах кримінального процесу.

6. Забезпечення реалізації принципу змагальності на досудовому провадженні.

Людство не знайшло кращої моделі кримінального процесу, ніж змагальна, тому що остання не призводить до дублювання кримінальних процесуальних функцій і забезпечує ефективність кримінальної процесуальної діяльності. Змагальна модель кримінального процесу обумовлює наявність класичної тріади кримінальних процесуальних функцій: обвинувачення, захисту, правосуддя.

Здійснення суб'єктами кримінального провадження функції обвинувачення автоматично стимулює активність функції захисту. На стадії досудового розслідування органи досудового розслідування збирають обвинувальні докази для викриття винної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Сторона захисту, реагуючи на таку діяльність, протиставляє законними процесуальними засобами протилежні аргументи.

Протистояння сторін обвинувачення і захисту між собою для досягнення бажаного результату є змістом змагальної форми досудового розслідування. Однак справедлива змагальність неможлива без незалежного арбітра. Функцію останнього на зазначеній стадії виконує слідчий суддя, який контролює, щоб змагання обвинувачення і захисту відбувалось у рівних умовах та за однакових можливостей.

Таким чином, здійснення обвинувачення забезпечує появу функцій захисту та правосуддя у формі судового контролю. Реалізацію останніх неможливо уявити без попереднього обвинувачення (кримінального переслідування).

М. Строгович слушно зазначав, що значення кримінального переслідування як процесуальної функції може бути з'ясовано тільки у зв'язку з двома ін-

¹ Див.: *Строгович М.С.* Уголовное преследование в советском уголовном процессе. – М.: Академия наук СССР, 1951. – С. 57.

² Див.: *Рогатюк І.* Функція обвинувачення – рушійна сила кримінального процесу // *Право України.* – 2002. – № 2. – С. 79.

шими основними процесуальними функціями. Кримінальне переслідування без захисту надавало б кримінальному процесу одностороннього обвинувального характеру. Про захист без кримінального переслідування взагалі не може йтися, оскільки такий захист фактично і логічно неможливий (нікого і немає від чого захищати). Судова функція дає позитивні результати, призводить до засудження і покарання осіб, які дійсно вчинили злочин¹.

Існування взаємозалежних діалектично протилежних кримінальних процесуальних функцій обвинувачення (кримінального переслідування) та захисту, над якими стоїть незалежний суд (функція правосуддя у формі судового контролю над сторонами), гарантує реалізацію принципу змагальності на досудовому розслідуванні.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що функціями обвинувачення є: забезпечення реалізації генеральної функції кримінального процесу; проміжна констатація наявності кримінально-правового відношення між державою і особою, яка вчинила злочин (кримінальне правопорушення); визначення пізнавального напряму кримінальної процесуальної діяльності органів досудового розслідування; забезпечення виховного і запобіжного впливу держави на суспільство; забезпечення руху кримінального процесу; забезпечення реалізації принципу змагальності на досудовому провадженні.

ЛОСКУТОВ Т. Функції обвинувачення.

У статті досліджено функції обвинувачення. Обґрунтовано, що держава через здійснення обвинувачення виконує своє функціональне призначення у сфері боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: функції, суб'єкти кримінального процесу, викриття, обвинувачення.

ЛОСКУТОВ Т. Функции обвинения.

В статье исследованы функции обвинения. Обосновано, что государство через осуществление обвинения выполняет свое функциональное предназначение в сфере борьбы с преступностью.

Ключевые слова: функции, субъекты уголовного процесса, изобличение, обвинение.

LOSKUTOV T. Charge functions.

In article charge functions are investigated. It is proved that the state through implementation of charge carries out the functional mission in the fight against crime sphere.

Key words: functions, subjects of criminal trial, exposure, charge.

---

¹ Див.: Строгович М.С. Вказ. праця. – С. 58–59.